

CERCETĂRI ASUPRA PORTULUI POPULAR DE PE VALEA BOLVAȘNIȚEI (CARAȘ-SEVERIN)

Plasate în vecinătatea centrului vieții dacice, în calea drumului roman de la Dierna la Ulpia Traiana, cu o viață zbuciumată în cursul evului mediu, localitățile de pe valea Bolvașniței¹ se numără după pacea de la Belgrad (1739) între cele 96 sate grănicerești ce asigurau pacea în Carpați a hotarului sudic al Imperiului habsburgic. Datorită izolării lor, aceste sate cu puternic substrat etnic vor păstra aspecte de viață materială și spirituală fără modificări substanțiale pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. După această dată, dezvoltîndu-se manufacturile și căile de transport, mărindu-se cantitatea de mărfuri aduse din apusul Europei, în cultura materială și spirituală din zonă apar numeroase elemente ale acestor înnoiri, care se vor răsfrînge și în arta populară.

Ocupația de bază a locuitorilor o constituia, la fel ca și astăzi, creșterea animalelor, agricultura practicîndu-se sporadic, pe suprafețe mici. Dintre semănături nu lipsește niciodată cînepa, materie primă pentru textile. Datorită faptului că în aceste sate grănicerești bărbații făceau doisprezece ani de armată prin rotație cu săptămîna, îndeletnicirile casnice, creșterea oilor și a cornutelor mari, cultivarea pămîntului, lucrul la pădure și alte treburi gospodărești reveneau femeilor. În aceste împrejurări, industria casnică textilă a fost oarecum neglijată, realitate ce se reflectă și în costumul popular.

Piese de bază ale costumului femeiesc din sezonul cald, aparținînd diferitelor vîrste, nu se deosebesc prin croi sau ornamentică, ci doar prin cromatică. Componentele acestui costum sînt: ceapsa și dirlogii, cămașa, brăcirile, opregul, „cotrința“, pieptarul, obielele și opincile.

Portul fetelor se deosebea de al femeilor căsătorite doar prin găteala capului, care la primele era simplă, cu părul împletit într-o coadă din trei șuvițe. În găteala capului femeii căsătorite foloseau un adaos de păr natural, căzut la pieptănat sau cumpărat la tîrg, adaos ce se aplica sub formă de dirlogi, mascînd în întregime părul capului. Această complicată pieptănătură cuprindea dirlogii propriu-zisi, „percițele“ și „dirlogeii“.

---

¹ Zona cercetată cu prilejul cursurilor de etnografie din toamna anului 1971 cuprinde satele situate în Valea Bolvașniței: Valea Timișului (Cîrpa), Bolvașnița, Vîrciorova.

Dirlogii propriu-zisi sînt două cozi groase împletite din trei şuvițe, ele trebuind să ajungă de la frunte pînă la ceafă, puse pe cap în poziție verticală.

Percițele sînt două plase triunghiulare, executate din șapte-opt sau nouă şuvițe subțiri de păr, prinse de capătul de la frunte al dirlogilor; ele coboară spre ceafă, acoperind urechile.

Dirlogeii sînt două cozi subțiri de cca. 15 cm lungime care aveau rostul de a masca părul natural împletit în două cozi strînse la ceafă.

Pe Valea Bolvașniței femeile au purtat dirlogii de cînd se știe, din bătrîni. Puși pentru prima dată pe capul miresei ca semn al căsătoriei, erau purtați de femeie toată viața. Încep să fie părăsiți imediat după primul război mondial, cînd începe să se poarte „conciul, venit de la doamne”². Motivele dispariției trebuiesc puse pe seama pătrunderii modei orășenești, mai simplă și mai ușor de realizat în noile condiții de viață. Bărbații, întorși din război, cînd au avut prilejul să vadă alte zone etnografice unde femeile purtau altă pieptănătură, ajung să se exprime astfel despre dirlogi: „arză-i focul că urîți erau!”

Această găteală cu adaos de păr sau lină nu este specific numai Văii Bolvașniței. Ea apare ca semn al femeii căsătorite în fostul raion Orăștie³, cu denumirea de „cormi”, găteală confecționată și purtată aproape la fel cu dirlogii. O găteală cu adaos care dezvolta pieptănătura pe lățime, numită „dăloji”⁴, se semnala în bazinul Pui, din vestul Țării Hațegului.

Ca găteală a capului, cu denumirea și utilitatea identică, este găsită și în Clisura Dunării⁵. Costumul de mireasă din satul de munte Stavarina, din Macedonia iugoslavă, are între găteliile capului o piesă numită „coțel”⁶, confecționată din fire răsucite de lină, grupate în două mănunchiuri ca două cozi, care se puneau miresei pe cap în poziția și cu semnificația dirlogilor.

Întilnită în satele de munte mai conservatoare, cu o arie de răspîndire ce se întinde spre Peninsula Balcanică, indiferent de denumire sau de poziția pe cap (orizontală sau verticală), această găteală a capului ne face să ne gîndim la origini vechi de substrat etnic carpato-balcanic.

Piesa de port indispensabilă găteliile capului era ceapsa, purtată pe frunte, la capătul superior al dirlogilor, de care se prindea cu un ac mare. Ceapsa de pe valea Bolvașniței are fundul dreptunghiular, în jurul căruia se coase o margine de 4—5 cm lățime. De o remarcabilă

² Inf. Petre Bobîrnac, 84 ani, Virciorova.

³ Marcela Foça, *Contribuții la studiul portului popular din Orăștie*, în *Rev. Muz.*, nr. 1/1968, p. 41.

⁴ Romulus Vuia, *Portul popular din Țara Hațegului*.

⁵ Emilia Pavel, *Portul și textilele de interior din Clisura Dunării*, (lecție în cadrul cursului de etnografie), Caransebeș, 1971.

⁶ Albumul *Portul popular macedonean*, pl. 30.

frumusețe, mai mult podoabă decît piesă de port, ceapsa femeii tinere era bogat ornamentată cu motive geometrice cusute cu bumbac roșu și negru, punctată pe alocuri de albul pinzei sau cu galben. Ceapsa de femeie bătrînă era cusută numai cu negru și cu alb, în concordanță cu cromatica cămășii. În perioada de după primul război mondial, ceapsa a fost decorată în diverse culori vii, la care s-au adăugat firul și paie-tele. Aceasta se evidențiază între piesele de port prin finețea execuției ornamentului și un remarcabil echilibru cromatic. Condiționată de portul dirlogilor, ceapsa dispăre ca piesă de port o dată cu dispariția acestora.

Cămașa femeiască se compune din „ciupag“ și „poale“. Partea cămășii ce îmbracă bustul — ciupagul — este alcătuită din „dinainti“, „foaia din cîrcă“ (spatele), mînci croite din gît, cu clini ce se continuă întregind stanul și cîte două pave triunghiulare la fiecare mîncă, numite „broschițe“. Cămașa este încrețită la gură și mărginită de o bențiță îngustă, aplicată peste creți. În partea inferioară mîncea se termină cu „fodor“ lat de 5—7 cm sau poate fi largă, neîncrețită, croită scurt, puțin mai jos de cot. Poalele cămășii, croite separat în clini, erau confecționate din cinci lați de pînză. Dacă astăzi sînt aparte încrețite cu o ață la mijloc, înainte erau întotdeauna cusute de ciupag. Cunoșcînd acest unic croi, cămășile se confecționau din pînză de cînepă, iar pe la 1875—1880, pînză se țesea din bumbac cu cînepă. Denumită „pestriț“, această pînză se folosește pînă în preajma anilor 1930—1935, cînd se generalizează folosirea pinzei numai din bumbac. Ornamentul geometric al cămășii apare pe bențița de la gură, pe „dinainti“ mai puțin, pe mînci în șiruri verticale, puțin pe fodor și bențița fodorului. Clinii poalelor au motive geometrice numai pe marginea lor dreaptă. La gură, la fodor și la poale apare un rînd de ajur („ciurat“) și dantelă, ambele albe. Motivele decorative poartă denumirea generală de „pui“. La ornamentul cusut cu ață colorată, cromatica variază în funcție de vîrstă. Cămașa femeilor tinere era cusută cu bumbac roșu, negru și alb. Această gamă coloristică se lărgește în dauna esteticii, cuprinzînd după primul război mondial nuanțe de roșu, negru, verde, albastru, mov, galben. Culorile nuanțate înlesnesc realizarea de multiple motive decorative care evoluează sau mai bine zis degenerază în motive vegetale nestilizate, în tonuri țipătoare, care rup echilibrul cromatic sobru al costumului vechi. Tehnica cusutului este cea general românească „în cruci“ și „bîrnășiu“⁷. Începînd cu vîrstă de 32—35 de ani, femeia își lucrează cămașa numai în alb (ajur și dantelă). La cămășile dinaintea primului război mondial, ornamentul cusut cu ață colorată este sumar, locul primordial deținîndu-l ajurul alb. Acest fapt s-a putea pune și pe seama lipsei de timp, căci femeia, așa cum am mai arătat, rostuia întreaga gospodărie. În portul actual se mai păstrează cămașa cu ajur și dantelă albă, purtată de bătrîne. Tinerele, menținînd croiul tradițio-

⁷ Inf. Izverceanu Maria, 60 ani, Valea Timișului.

nal și locul ornamentului, folosesc, ca material de confecționare, nylonul și de ornamentare ața colorată, firul argintiu și auriu, precum și paietele, care dau amploare motivului ornamental, îndepărtându-l însă de fondul tradițional.

Cingătorile denumite „brăciri“, confecționate din lână cu motive din năvăditură, late de cca. 7 cm, păstrează o cromatică sobră. Negru cu albastru, verde închis cu negru, roșu închis cu negru sînt culorile care apar în mod frecvent. Brăcira este poate singura piesă de port care nu a suferit modificări.

Peste poale era purtat opregul. Acesta se compune din „petec“ și „ciucuri“ și se poartă la spate. Petecul e o bucată de țesătură dreptunghiulară, din lână neagră decorată cu motive geometrice alese. Este înalt de aproximativ 20 cm și lat cît șoldurile. De capătul inferior al petecului se coase ciucurii, fire lungi de lână colorată, răsucită în două, dispuși în dungi de 3—4 cm, alternînd coloristic. Petecul țesut și ales este semnalat pînă după primul război mondial, cînd începe să fie înlocuit cu petecul de catifea neagră, decorat cu motive vegetale, redat naturalist, executate cu ața colorată, fir și paiete. Cele mai vechi oprege au ciucurii foarte deși, denumiți „snop“. În preajma primului război mondial ei se distanțează, astfel încît la petecul de catifea apar numai ciucuri rari („mănunchiuri“). Numărul lor restrîngîndu-se foarte mult au devenit azi un element simbolic al acestei piese de port. La opregele vechi, viu colorate în roșu, albastru și galben, repetînd și subliniînd cromatică petecului, ciucurii contrastează puternic cu albul cămășii. Din informațiile culese aflăm că pînă la 1860 petecul s-a purtat atît în față cît și în spate, locul opregului din față fiind luat ulterior de „cotrința“. Portul opregului în față și în spate mai poate fi întîlnit la costumul de mireasă din satul Drenoc, din Macedonia iugoslavă, unde aceste piese se numesc „boccia“. Ele au petec țesut și ales cu motive geometrice și franjuri deși⁸.

„Cotrința“, șorț de formă dreptunghiulară, era țesută din lână neagră și aleasă cu motive geometrice pe toată suprafața. Dacă opregul depășea cu 2—3 cm poalele cămășii, cotrința lăsa să se vadă ajurul și dantela. Cotrința suferă modificări sub aspectul lățimii și al materialului din care este confecționată. Ea devine un șorț confecționat din catifea ce acoperă șoldurile, eliminînd opregul. Decorul geometric ales este înlocuit cu motive vegetale nestilizate, executate cu fir și paiete, care se retrag spre marginea de jos și numai rareori urmăresc și marginile verticale. Femeile bătrîne poartă o cotrința neagră, din cașmir sau satin, decorată cu broderie neagră.

Piesa de port discutată poate fi întîlnită ca formă, poziție și ornament și la costumul de mireasă din Liubanți, Scopsca Trna Gora⁹, purtînd denumirea de „scutacia“. Cu vrîste verticale, numite „opregaci“, se

⁸ Vezi nota 6.

⁹ Idem, pl. 7.

poartă și în Debreșe — Gostivar (Iugoslavia)¹⁰, ca și cotrința bănățeană, puțin mai sus de poalele albe ale cămășii.

Pieptarul femeiesc, confecționat din piei de miel sau de oaie, este descheiat în față. Marginile aveau uneori chenar de blană, chenar care la alte piese era înlocuită cu aplicații din piele colorată în verde, dublat cu un ornament cusut cu ață neagră. Broderia se execută direct pe pielea pieptarului, motivul preponderent fiind cel vegetal: floare — tulipan, roate cu spice, frunze etc. executate cu bumbac în tonuri calde dar diverse. Apar roșu foarte închis, maro, verde închis, mult negru, galbenul, rozul și albastrul mai puțin. Pieptarele cu decor cusut nu s-au mai lucrat de la primul război mondial, găsindu-se azi numai rareori între piesele păstrate ca amintire.

În prezent, se poartă pieptarele vopsite în maro pe întreaga suprafață exterioară. Doi meșteri cojocari bătrâni¹¹ afirmă că s-au lucrat și pieptare cu o broderie bogată, păstrind pe spate un spațiu alb, în formă de semilună cu vârfulurile în jos. Acest pieptar amintește de pieptarul cu „roț“ de pe Valea Bistrei.¹²

Podoabele. Dintre podoabe se întilnesc fără excepție salbele de argint sau aur (din bani), purtate astfel: fetele purtau pe frunte trei salbe de „sfînțici“ de argint; la gît aveau trei salbe de bani mari de aur. Femeile purtau la dirlogi tăblițe de argint, pe frunte 3 salbe de bani de argint, iar la gît 3 salbe bogate de bani mari de aur. Bătrînii povestesc că la horă uneori muzica înceta și dansatorii dansau în ritmul clinchetului salbelor de bani¹³.

Încălțămîntea. Iarna sau vara, femeile au purtat în picioare obiele și opinci. Obielele sînt țesute din lînă în patru ițe, cu dungi colorate, obținute din urzeală. La partea superioară dungile sînt roșii, galbene, albastre, verzi, albe, iar restul cimpului este dungat cu negru și alb, rareori verde foarte închis.

Opincile sînt adaptate diverselor forme de relief și climei reci. Ca urmare, opincile sînt confecționate din piele de vită. Aici s-au purtat opinci fără gurgui, îngurzite uniform în partea din față și cu partea dinapoi ridicată, încît cilciul este bine apărat. Aceste opinci se mai pot întilni și azi destul de rar și numai la femei. Frecvență mai mare o au însă opincile cu gurgui, îngurzite numai la vîrf cu fișie tăiată din corpul opincii. Astăzi se confecționează din cauciuc după croiul celor vechi. Ambele tipuri de opinci sînt de origine traco-ilirică¹⁴.

Costumul popular femeiesc de vară de pe Valea Bolvașniței se încadrează în portul bănățean de munte, prin portul cepsei, opregului,

¹⁰ Idem, pl. 18.

¹¹ Inf. Trica Arsene, 88 ani, Valea Timișului; Pătru Bobîrnac, 84 ani, Vîrciorova.

¹² D. Jompan, A. Jompan, *Semnificații și simboluri în ornamentica pieptarelor cu roț de pe Valea Bistrei*, în *Rev. Muz.*, nr. 6/1971, p. 87.

¹³ Inf. Izverceanu Dumitru, Valea Timișului.

¹⁴ Florea Bobu Florescu, *Opincile la români*, București, 1957.

opincilor și a pieptarului de piele. Croiul, ornamentica diferențiate pe vârste, cîmpurile ornamentale ale cămășii, pieptarul brodat, salbele de bani, opinca cu gurgui sînt elemente prin care acest costum confirmă caracterul unitar al portului femeiesc românesc. Anumite elemente de costum (opregul, opinca îngurzită cu fișie continuă, adaosul de lînă la coafură, portul podoabelor metalice) integrează costumele femeiesc din Valea Bolvașniței ariei largi carpato-balcanice.

RODICA ROPOT